

ЗНАЧАЈ СТУДИЈЕ НЕГАТИВАН
ЈУНАК КАО КЊИЖЕВНОНАУЧНОГ
ОТКРИЋА: НИКОЛА МИЛОШЕВИЋ
И КАРЛ ПОПЕР

Институт за књижевност и
уметност, Београд

Апстракт: Студија *Негативан јунак* Николе Милошевића, настала у време процвата структурализма, и сама је написана донекле у том сцијентистичком духу, што је чини правим примером за разматрање како научна методологија Карла Попера, који је веровао у емпиријску заснованост и природних и друштвених наука, може да се имплементира у теорији књижевности. Милошевић у студији поставља хипотезу да је понешто модификована структуралистичка метода најподеснија да нам приближи тајну парадоксалне привлачности негативног јунака, након чега следи кратко методолошко упутство за средишњи део расправе које је сасвим у духу епистемологије Карла Попера. На основу тога, доказиваће се теза да је студија *Негативан јунак* Николе Милошевића редак случај истинског „научног открића“ у српској науци о књижевности, у смислу како је овај појам схватао Карл Попер.

Кључне речи: Никола Милошевић, Карл Попер, научна епистемологија, наука о књижевности, теорија књижевности, структурализам, емпиризам, либерализам, негативан јунак

Студија Николе Милошевића *Негативан јунак*, настала у време процвата структурализма, и сама написана у том емпиријском¹ и донекле сцијентистичком духу, у овом тексту биће доведена у везу с тезама једног од најзначајнијих мислилаца филозофије науке 20. века Карла Попера, који је веровао у емпиријску заснованост и природних и друштвених наука. Поред тога, и Милошевић и Попер, свако у својима срединама, били су у добрим деловима својих живота носиоци традиционално либералних политичких идеја.² То свакако

1 Илија Марић примећује да Милошевић још од првих радова „није показивао наклоност ка спекулативној филозофији и метафизици па је настојао да изгради једно филозофско становиште које би било емпиријски прихватљиво, које би било у складу с резултатима емпиријских наука“ (Марић 2009: 122). И док је био марксиста, Никола Милошевић је у исто време био и емпириста, да би касније критеријум чињеничког проверавања теорија стрпљиво развијао и скоро пола века након првих објављених радова именовао као филозофију диференције (Марић 2009: 143).

2 Сасвим транспарентно гледиште на сопствену политичку филозофију Попер износи у предговору књиге *Претходнајавке и иодијања*, где говори да појмове „либерал“ и „либерализам“ користи онако како се то чини у енглеској политичкој пракси којој је и сам припадао: „под либералом ја не мислим на симпатизера неке политичке партије, већ једноставно на човека који цени индивидуалну слободу и који је свестан опасно-

има дубљих сагласја с њиховим филозофско-теоријским гледиштирама, са залагањем за „дух финесе“, за антидогматски и критички дух који је – могло би се с ваљаним разлозима доказивати – у *неужној* вези с либералним идеолошких светоназорима. Међутим, та тема захтевала би засебну студију, а овде ће бити дотакнута у бочним, али не и неважним, рукавцима расправе.³

Најпре да се независно од главне тезе овог текста осврнемо на Милошевићеву студију *Неіаішіван јунак*, која је већ задобила култни статус у српској науци о књижевности: статус књиге о којој се, не без добрих разлога, мисли да је толико заокружена и да просто измиче потреби даљег коментарисања. О томе сведочи невелика литература посвећена искључиво овој студији, упркос томе што се први пут појавила пре више од педесет година.⁴ Како је приметио Слободан Грубачић, студија *Неіаішіван јунак* по обиму је мала али написана „продорном снагом челичне стреле“ (Грубачић 2008: 13). И заиста, у њој налазимо сва она својства на основу којих је од Николе Милошевића већ створен филозофски, али и поп-културни мит. Ти митови (засновани и на личном сећању његовог бившег студента) преносе нам фигуру мислиоца на слотердајковски схваћеној позорници; мислиоца с убојитим, али и изнијансираним филозофским и

сти које садрже сви облици моћи и власти“ (Попер 2002: 26–27). Што се тиче Милошевића, сматрајући га сартровским интелектуалцем са страшћу јавног деловања, Мило Ломпар примећује: „за разлику од Сартра који се померао са грађанске на леву политичку позицију, Никола Милошевић се кретао од левице ка либералном становишту“ (Ломпар 2009: 165). Илија Марић прецизира да је од средине осамдесетих година 20. века ионако све слабија компонента теоријског марксизма код Милошевића уступила место политичкој филозофији либерализма (Марић 2009: 135).

3 Либерална демократија је, сматра Попер, поредак који је бољи, зато што је склонији реформама, и праведнији од било ког другог друштвеног система познатог у историји (Попер 1999: 8). У оптимизму подстакнутом својеврсним филозофским разорувањем, у јасној мисли која признаје да је најважније од свега природно-научно сазнање, да друштвене науке и филозофија, инспирисане тиме, морају да се ослањају на критички емпиризам и критички рационализам, могло би се рећи да је практично исходиште Поперове „либералне утопије“ – стални рад на реформама друштва (Перишић 2013: 338). По страни овде морамо оставити и питање историјске везе либерално-демократских друштава с неким облицима репресије, пре свега мислећи на империјализам и колонијализам, као што се и Никола Милошевић, према мишљењу Мила Ломпара, иако је био уверен да је демократија нека врста најмањег зла, није ипак запитао, попут рецимо Емануела Левинаса, да ли је либерализам довољан за достојанство људског бића (Ломпар 2009: 178).

4 У време објављивања појавило се десетак приказа студије, а касније значајан текст Јасмине Лукић где се говори о актуелности Милошевићеве књиге двадесетак година након публиковања. Поред тога, ауторка се осврће и на чињеницу да су у тренутку појављивања *Неіаішівноі јунака* превладавале соцреалистичке парадигме, а у књижевности тражена идеолошка или педагошка функција, и да је тада ова књига одиграла превратничку улогу у смислу заговарања начела иманенције у проучавању књижевности, тј. у истицању књижевне структуре једног дела у односу на све остале његове контекстуалне компоненте, али у исто време испитујући и ограничења иманентистичког приступа што ће навестити Милошевићеве касније студије, пре свих *Идеолоију, ісихолоију и сіваралашіиво* (Лукић 1984).

књижевнотеоријским дискурсом у непрегледном океану објављених текстова и студија. Овакве „митске“ особине с истом снагом умео је да практикује и у јавним наступима, кад је говорио „из главе“ као да чита одломке из својих књига.

Свакако да је о феномену привлачности негативног јунака писано и раније у светској теоријској литератури, али не баш у великој мери и високог квалитета како би се могло претпоставити с обзиром на атрактивност теме.⁵ Никола Милошевић местимично и наводи секундарну литературу, некад директно откривајући изворе а понегде их остављајућу анонимним, помало филозофско-теоријски лукаво и психолошки егоцентрично следећи нити сопствене мисли. Било како да се приступи претходећој књижевно-филозофској традицији може се с добрим разлозима тврдити да Милошевићев *Неіаііиван јунак* представља *чудо* целовитости и доследности. Да је књига у јеку моде структурализма објављена, рецимо, на француском језику свакако би, оправдано је претпоставити, имала подједнаку културолошку ауру и у светским оквирима, те онда и код нас била слављена као научно откриће у уобичајеном (мњењском, док-сичком) значењу те синтагме, за разлику од смисла термина „научно откриће“ који произлази из методолошке оптике Карла Попера.

Ако би се поставило питање да ли је *Неіаііиван јунак* „правоверно“ структуралистичка књига, одговор би, мерено аршинима Николе Милошевића, свакако био одречан. Српски мислилац, наиме, у *Филозофији стірукііуралізма* (објављеној петнаест година после *Неіаііивноі јунака*, што може да укаже и на еволуцију његових ставова) тврди, на основу анализе мисли Клода Леви-Строса и Мишела Фукоа, „двојице најистакнутијих и најкарактеристичнијих представника структурализма“ (Милошевић 1980: 309), да се структурализам одликује тежњом за „успостављањем неког реда, пре свега на подручју епистемологије“ (Милошевић 1980: 310). Овакав ред у извесном геометријско-математичком смислу (по далеком узору на Спинозину мисао) подразумева одређену нужност која је по природи ствари безлична и занемарује фактор субјекта. Субјекат би, према томе, из филозофије реда и нужности ваљало отклонити. И не само то, Фуко и Леви-Строс су, према Милошевићу, морали одстранити и све што је *емііријско* јер је оно „симбол разноликости и неуређености“ (Милошевић 1980: 310). Француски структуралисти које српски мислилац узима за пример нису до краја успели да елиминишу неке захтеве емпирије, тако да је настао изванредан јаз између геометријско-математичког реда и света емпиријског нереда:

5 Јован Делић, у комеморативном али и козерском тону, декларише се као припадник строже школе мишљења у погледу светске теоријске литературе о проблему негативног јунака: „Колега Зоран Пауновић, англиста и компаратиста, рече ми, радећи на негативном јунаку Набокова, да је сва свјетска литература о негативном јунаку, заправо – Никола Милошевић“ (Делић 2017: 58).

Појам структуре – кључни појам структуралистичке доктрине – настао је, дакле, као плод напора да се премости јаз о коме је реч а да се у исти мах структурална раван строго одвоји од оне емпиријске. Зато Клод Леви-Строс издваја појам структуре у једну надемпиријску област у којој он пребива, чист и неокаљан било каквим практичним или искуственим захтевима.

С друге стране, да би овај исти, овако „надемпиријски“ схваћени појам структуре могао да регулише област емпиријског, структуралистички теоретичари прибегавају – директно или индиректно, прећутно или експлицитно – појмовима целине и дела као најпогоднијим теоријским инструментима за решавање проблема о коме је реч. Само се по себи разуме да они однос целине и дела схватају на један типично холистички начин. Целина има апсолутну превагу над деловима. Делови не учествују у целини оним што је у њима конкретно, опипљиво и непоновљиво, јер би тиме угрозили надемпиријски статус целине. Са структуралистичког гледишта, делови узимају учешће у целини само својим разликама, или тачније само својим односима геометријско-математичког типа, при чему се квалитети самих тих делова морају у потпуности пренебрегнути. Зато је сваки структуралист уједно „релационист“ а тиме уједно и формалист, без обзира на све Леви-Стросове напоре да докаже супротно (Милошевић 1980: 311).

Строго формализована и од емпирије одвојена раван структуре, према Милошевићу, мора бити „по дефиницији нешто униформно и статично“ (Милошевић 1980: 312), и то је оно што највише смета његовој теоријски разуђеној и динамичкој мисли. Поред тога, структуралисти верују у постојање сфере чистог знања ослобођеног од свих антрополошких чинилаца и радикални су антисубјективисти (Милошевић 1980: 315), чему се Милошевић одлучно супротставља, примера ради, у књигама *Антрополошки есеји* и *Идеологија, психологија и стваралаштво*. У овим студијама заступа се схватање да је знање зависно управо од чинилаца субјективне природе, антрополошких, идеолошких и психолошких карактеристика његових „стваралаца“, што је у потпуној колизији са строго и објективно постављеном структуралистичком епистемологијом каквом је Милошевић представља.⁶

6 И сâм Милошевић био је склон идеолошким и психолошким исклизнућима у тумачењу књижевних и филозофских текстова, и тога је наравно био и те како свестан јер је таква одступања испитивао код других аутора. Како примећује Кристијан Олах, мисао српског теоретичара је „најчешће беспрекорно логичка и рационална, али сам закључак уме да буде проблематичан, поједностављен и пристрасан“ (Олах 2017: 981). А Мило Ломпар у студији о Милошевићевој књижевној херменеутици *Heide на граници филозофије и литерашуре* на појединим местима српског филозофа „премерава“ њим самим, тј. луцидно превреднује његову мисао, испитујући шта се психолошки и идеолошки крије иза неких исказа, текстова, па и целокупне његове фигуре у српској култури. Ево само једног примера. Запажајући упадљиво одсуство мисли о комичкој уметности и комичком животном модусу, за разлику од оног трагичког који често засићује Милошевићев текст у смислу предвидљивости исходишта ауторове мисли у

Мада *Неїаїиван јунак* није правоверно структуралистичка књига (ако ишта у теоријско-филозофским питањима може бити правоверно), ипак она јесте веома релевантна илустрација једне врсте, могло би се рећи, *емпиријске њровере* структуралистичког погледа на свет, а не у уском смислу схваћене структуралистичке књижевне теорије. По томе би свакако спадала у значајан корпус текстова који критички приступају структурализму из самог структурализма, дакле добро га познавајући и увиђајући све предности и недостатке. И Кристијан Олах, један од најбољих млађих познавалаца дела Николе Милошевића, сматра да је његова онтологија или поглед на свет управо емпирија, те да је српски мислилац веровао само у оно што је „проверљиво искуством и што се, у мањој или већој мери, може рационално артикулисати, превести у говор, у реч, и чему се може придати макар релативан смисао“. Такав поглед на свет омеђен је егзактним знањем, што би значило да је Милошевићева онтологија сведена на епистемологију (Олах 2017: 981). *Неїаїиван јунак* би се, дакле, могао у методолошко-теоријском смислу одредити као комбинација једне варијанте структурализма (не строго формалистичке, која на књижевну творевину гледа и као на производ вантекстуалних чинилаца) и критичког емпиризма у традицији филозофије науке Карла Попера.

У својој научној епистемологији, изложеној у славној књизи *Логика научној открића*, која је написана, по речима Станише Новаковића, с „јасно и провокативно“ формулисаним тезама (Новаковић 1973: 11), Карл Попер, оснивач једне „оригиналне критичко-рационалистичке и реалистичке концепције научног знања“ (Новаковић 1973: 37), пре свега се супротставља индуктивној логици. Научно откриће заснива се искључиво на методи коју назива *теорија дедуктивне методе њровере*, што значи да се хипотеза може једино емпиријски преиспитати, и то „само *њосле* свог излагања“ (Попер 1973: 64). У овом својеврсном логичком апостериоризму, Попер свакако види и креативну или уметничку енергију у покретању научног сазнања. Овај мислилац експлицитно тврди да свако научно откриће садржи и један „ирационални моменат“ или „стваралачку интуицију“ у Бергсоновом смислу (Попер 1973: 65), мада је најпречи задатак у његовој епистемологији одвојити научно сазнање од метафизичких спекулација. Ову неопходну операцију назива „проблемом разграничавања“, при чему треба пронаћи *кришеријуме разіраничавања* који ће нам омогућити да јасно разликујемо исказе емпиријских наука од оних неемпиријских или метафизичких (Новаковић 1973: 17).

антрополошком песимизму, Ломпар ће то повезати са психолошко-идеолошким портретом српског теоретичара. Наиме, сматра Ломпар, Милошевић никада заиста није хтео, заведен светлостима јавне позорнице коју је одувек волео, да дође до границе рубног, маргиналног мишљења, које је увек мишљење симболичке дворске луде, одбијајући „саблазан херменеутичког лудирања“, и на тај начин се ипак „ушчувао“ од тоталне маргинализације до које би таква радикална лудо-комичка, аутоубверзивна кушња сопственог мишљења могла до одведе (Ломпар 2009: 186).

Још један од чувених Поперових увида јесте и тај да природне и друштвене (хуманистичке) науке, а с њима и филозофија, мада се свакако разликују у појединостима, деле исту, данас би се могло додати, трансдисциплинарну методологију. У чему је фундаментална сличност природних и друштвених наука?

Попер сматра да се те методе у основи увек састоје у пружању дедуктивних узрочних објашњења и у њиховом проверавању (путем предвиђања), то јест у ономе што се обично назива хипотетичко-дедуктивна метода. Наиме, и природне и друштвене науке пружају нам хипотезе, то јест научне исказе који не само да не претендују на постизање било какве извесности, већ заувек задржавају карактер хипотеза, и поред тога што таква њихов карактер може да постане и мање очигледан онда када прођу велики број оштрих провера (Новаковић 1973: 32).

Ипак, кад се дође до конкретног извођења методе научног открића ту, осим слободне креације, остаје простора – како је већ наговештено – и за метафизику, гледано на њу из психолошког угла јер је, сматра Попер, научно откриће немогуће без *вере* у идеје које су „чисто спекулативне врсте, понекад чак и сасвим мутне“ (Попер 1973: 72). Упркос могућој недоследности или недовољно јасном образложењу импулса који покреће научно сазнање (да ли је рационалан или ирационалан, што се може схватити и као оригинално јединство у противречности, трансдисциплинарни додатак свим наукама без обзира на то којим се предметом бавиле), у погледу емпиријске провере с разних страна уз помоћ покренуте дедуктивне методологије – ствари су сасвим јасне. За Попера емпиријска наука описује један свет, прецизније, један *једино мојући свет*, „реални свет“ или „свет нашег искуства“. Постоје три захтева које његов емпиријски теоријски систем мора да задовољи:

Прво, да би могао да представља непротивречан, *мојућан* свет, он мора да буде *синџетички*. Друго, он мора да задовољава критеријум разграничавања [...], то јест не сме да буде метафизички, већ мора да представља свет могућног *искуства*. Треће, он мора да буде систем који се на неки начин разликује од других таквих система као онај који представља *наш* свет искуства.

Али, како разликовати систем који представља наш свет искуства? Одговор је: на основу чињенице да је био подвргнут проверама и да их је издржао (Попер 1973: 72–73).

Међутим, теорије никад нису подложне емпиријској *верификацији*. Као критеријум проверљивости, дакле, не може се узети предложена емпиријска верификација, већ *мојућности ојовривавања*. Не постоји позитивна могућност верификације већ само *in negativo* могућност оповргавања искуством (Попер 1973: 74). Искази који претендују на научни статус „морају бити подвргнути тестирањима путем систематских покушаја да буду оповргнути“, и баш у томе се

налази принцип разграничења науке и не-науке: у „принципијелној могућности оповргавања неке теорије“ (Лакићевић 2002: 9). Идеја емпиријске провере у себи на неки начин носи сопствену критику, или аутокритику: она сама треба да излаже и проверава начине сопственог оповргавања (Попер 1973: 75).

Попер истиче значај хипотезе која се заснива на дедукцији, а не – како је раније речено – на индукцији, што би практично значило да научни закључак већ постоји на „неоформљен“ начин формиран у свести истраживача и да га онда само треба емпиријском провером и потврдити. Енглеско-аустријски филозоф сматра, наиме, да смо ми у стању и пре него што хипотезу подвргнемо емпиријском проверавању „да кажемо да ли ће та хипотеза (или теорија) – уколико прође одређене провере – бити боља од неке друге теорије“ (Новаковић 1973: 23). У томе се заправо и састоји она креативна или уметничка енергија неког мислиоца, у снази и вери да спроведе своје идеје у практично дело, које ће те почетне идеје током емпиријске верификације подврћи такорећи иманентном превредновању (могућности оповргавања) како би их благо, или можда никако, кориговао.

Метода Николе Милошевића из *Неіаїивної јунака* умногоме се преклапа с Поперовом из *Лоїике научної оїікрића*, која је овде у сасвим кратким цртама изложена. На почетку студије, Милошевић кристално јасно поставља основну (дедуктивну) хипотезу о парадоксалној природи негативног јунака:

Има, дакле, нечег у природи морално негативног књижевног јунака што спутава, па чак из основа мења наше практичне, моралне ставове. Чини се да из ових литерарних ликова зрачи нека привлачна моћ, пред којом су немоћне све етичке норме. Та моћ и јесте онај парадокс што лежи у природи морално негативног јунака и размишљању о том парадоксу посвећен је овај наш рад (Милошевић 1965: 6).

Ову хипотезу затим проверава на потенцијалним (опет дедуктивним) одговорима зашто је то тако, да би дошао до прецизније њене формулације. Могуће је више праваца размишљања о парадоксу привлачности негативног јунака. Најпре је ту онај *еїиичко-хуманисїиички*, који би откривао читаочево осећање саучешћа: „Правдајући негативног књижевног јунака, човек показује оно што је добро у њему самом“ (Милошевић 1965: 10). Други би био *морфолошки* јер није „редак случај да се управо књижевни преступници одликују изузетним морфолошким богатством“ (Милошевић 1965: 11), што ће рећи да су обликовани тако да изазивају утисак изузетне духовне сложености и рафинираности чиме стичу „обликовану предност“ у односу на морфолошки сиромашне ликове жртава. (Овај аргумент је унеколико сличан структуралистичком, за који ће се Милошевић на крају одредити, додуше не без извесних резерви.) Српски теоретичар затим излаже и *исихоаналиїиичке*

и ничеански инспирисане *иморалистичке* аргументе, да би дошао до *илузионистичкој* аргумента *слободне ијре уобразиље* и *формалистичкој* објашњења привлачности негативног јунака (Милошевић 1965: 15–18). Формалистички аргумент је у значајном дослуху с оним *естетичким*:

Најдубљи извор наше попустљивости према књижевним преступницима треба, дакле, тражити у лепоти њиховог уметничког обликовања. Опчињеност том лепотом прави је разлог онога што смо назвали парадоксом негативног књижевног јунака. Формална страна лика негативног хероја, лепота језика и стила помоћу којих писац обликује своју литерарну творевину, то су они фактори који проузрокују парадокс чијим се испитивањем овде бавимо (Милошевић 1965: 20).⁷

После свих ових аргумената, који ипак нису довољни да образложе комплексност парадоксалне привлачности негативног јунака, излаже се коначна прецизна хипотеза на трагу структуралистичког начина размишљања:

Стављајући неког свог јунака у први план литерарног остварења, писац га на тај начин у извесном смислу натура нашој пажњи, па тиме свакако утиче и на то хоћемо ли дати извесну предност том јунаку. И обрнуто, потискујући неког јунака у споредни план књижевног дела, аутор као да нам индиректно сугерира неповољну оцену таквог једног књижевног хероја. [...] Привлачност негативног књижевног хероја могла би, значи, имати своје најдубље разлоге у извесним структуралним комбинацијама које се налазе у власти самога писца. Већ према томе како ће комбиновати односе појединих ликова у склопу књижевног дела, писац ће са мање или више успеха изазвати симпатије читалаца према овом или оном свом негативном јунаку (Милошевић 1965: 21–22).

Премда овакав *стируктуралистички аргументи* (сличан илузионистичком и формалистичком) у духу структурализма као филозофије пледира за схватање уметничког дела као аутономне творевине, ипак је, с друге стране, великим делом сродан и са психолошким тумачењима, дакле у садејству је и с оним „неиманентним“ аргументима.⁸ Због начелне отворености према другим аргументима, као и

⁷ Испитујући привлачност негативног јунака Хамберта Хамберта из Набоковљевог *Лолити*, Зоран Пауновић, користећи запажања Николе Милошевића, уважава највише овај естетички аргумент, комбинујући га с етичким, у односу на онај структуралистички за који се Милошевић већма определио: „Етичка функција литерарних злочинаца јесте понајвише у томе да нас чине хуманијим: Хамберт то остварује не само својим личним удесом који он тако успешно претвара и у многобројне туђе несреће; катарзична моћ његове приповести темељи се пре свега на њеној беспрекорно естетизованој форми“ (Пауновић 2008: 235). Таква беспрекорна форма, или лепота по себи, према Пауновићу, не сме имати етичку нити било какву другу конкретну функцију, али ипак у сопственом метафизичком исходишту лепота нас „неизбежно наводи да и сами тежимо лепоти, да настојимо да постанемо чистији, племенитији и бољи у сваком могућем, па и етичком погледу“ (Пауновић 2008: 239).

⁸ „У начелу, и структурално тумачење се сасвим лепо надопуњује психичким механизмом идентификовања. Логично је претпоставити да распоред ликова преступни-

због тога што, према Милошевићевим схватањима, у анализи књижевног дела увек треба водити рачуна о пишчевим „тенденцијама“ и општим идеолошким и филозофским оријентацијама, структуралистички аргумент не може бити – ако се тако може рећи – схваћен у ужем структуралистичком смислу, о чему је већ расправљано, будући да се „правоверни структурализам“ труди да одбаци све ван-текстуалне чиниоце у проучавању литерарних остварења.

Након *pro et contra* разматрања шта би која теоријско-филозофска школа тумачења имала да понуди при испитивању парадоксалне природе негативног јунака, и постављања хипотезе да је понешто модификована структуралистичка теорија најподеснија да нам ту тајну приближи, следи Милошевићево кратко методолошко упутство за средишњи део расправе које је сасвим у духу научне епистемологије Карла Попера. Наиме, српски филозоф каже да у главном току студије најпре треба утврдити „да ли све оне интерпретације што смо их изложили могу на неки начин бити ефикасно искоришћене“, на основу чега ваља решити тежак задатак „валоризовања оних теорија које пружају извештај неспоран допринос разумевању парадокса негативног јунака“ (Милошевић 1965: 34). Одгонетање тог проблема није задатак само апстрактног медитирања (или метафизичког, рекао би Попер), њега је могуће решити искључиво *емпиријски*, „помоћу једног конкретног и исцрпног испитивања“ (Милошевић 1965: 35), како би се дошло, опет сасвим поперовски, до неких основних претпоставки за разумевање парадоксалне природе негативног јунака. Дакле, опет до *ипретијоситивки*, а не до коначног решења, које је, и према Поперу и према Милошевићу, у науци немогуће, мада то мњењски унеколико противречи овако јасно, дедуктивно изложеним хипотезама јер оне „изгледају“ као да су већ *a priori* потврђене, али баш у томе је *логика* правог научног открића.

Из централне анализе књижевних дела, која није главни предмет нашег интересовања, поменућемо два примера илустративна за основну хипотезу *Нејативної јунака*, како би се дошло до завршног осврта на Милошевићеву методологију. Говорећи о привлачности Шекспировог Ричарда Трећег, из истоимене драме, српски теоретичар поново објашњава да његова морфолошка вредност, тј. обликотворно богатство није основни разлог привлачне моћи већ су то пре структурални чиниоци. Ричард је главни јунак трагедије, он има *структурални йримай*, на основу чега Милошевић изводи

ка у односу на лик жртве, односно место и улога ових ликова у склопу једне књижевне структуре, игра главну улогу приликом усмеравања психичког механизма идентификације. Већ према томе да ли се преступник мање или више налази у првом, а његова жртва у другом плану, читалац мање или више активира свој механизам идентификације у правцу лика негативног књижевног јунака, односно у правцу лика жртве. У овом случају наша склоност ка идентификовању била би само помоћно средство извесних структуралних померања која писац врши у склопу једне књижевне целине“ (Милошевић 1965: 33).

јасан закључак који иде сасвим у прилог структуралистичком аргументу (који ће опет у завршном поглављу *Неіаіивної јунака* бити унеколико модификован):

Привлачност овог Шекспировог јунака не зависи ни од моралних ни од хуманих, нити пак од неких иморалних, односно морфолошких и психолошких видова драмске структуре, него у првом реду од места и распореда појединих момената структуре самога комада (Милошевић 1965: 62).

Да писци придају својим Негативанм јунацима привлачну моћ помоћу „једног сложеног система структуралних померања“ (Милошевић 1965: 78), српски мислилац, осим на примерима драмских текстова, показује и у романескној нарацији. У овом случају реч је о анализи *Злочина и казне* и *Забелешки из њодземља* Фјодора Достојевског, при чему Милошевић експлицитно закључује:

Изгледа да се и у оквирима оног облика литерарног испољавања који називамо романом, привлачност Негативанх књижевних јунака мора објашњавати првенствено неким факторима структуралне природе. И у роману је привлачна снага негативног књижевног јунака условљена распоредом и местом појединих ликова у оквиру литерарне структуре (Милошевић 1965: 126).

У завршном поглављу студије *Неіаіиван јунак* следи још једно објашњење зашто ниједан од понуђених одговора, осим оног модификовано структуралистичког, не задовољава сасвим. Као што је то било и у Поперовој научној епистемологији, Милошевићеве основне дедуктивне хипотезе, прошавши емпиријску проверу, испоставиће се довољно јаким и захтеваће само минималне корекције. То и он сам потврђује када пише да ће на крају настојати да излагање допуни и коригује (Милошевић 1965: 181) како би се дошло до прецизнијих закључака (Милошевић 1965: 190). Такви закључци се напослетку врло мало разликују од оних који су се већ налазили у хипотезама, тако да би се заиста могло говорити само о нијансама у тумачењу, али баш у нијансама је „дух“ и Поперове, а с њим и Милошевићеве епистемологије. Примера ради, српски теоретичар те нијансе види на концу у чвршћем „увезивању“ структуралистичког и формалистичког аргумента него што је то било на почетку, тј. показује како овај први може у себе да „усиса“ онај други. При томе, с друге стране, постаје јасније и контекстуално заснивање Милошевићеве варијанте структурализма, односно укључивање идеолошког и психолошког „профила“ творца књижевног дела у процес испитивања зашто је неке јунаке структурално привилеговао, а неке структурално омаловажио:

Размишљање о парадоксу негативног књижевног лика упућује нас још једном, само овога пута из шире теоријске перспективе, на критику оне концепције по којој су структуралне комбинације некаква чисто формална активност, која, сама себи довољна, налази свој циљ у свом сопстве-

ном бићу. Парадокс негативног књижевног јунака показује да се поједи-на структурална померања могу вршити без икакве штете по формално савршенство књижевног дела, и то тако да то одговара једном пишчевом релативно пристрасном ангажовању у одређеном филозофско-идејном правцу (Милошевић 1965: 208).

Уводећи на крају питање књижевне аксиологије, или пишчев „релативно пристрасан“ однос према сопственом делу, преко чега се износи и интимни идеолошки и антрополошки светоназор и изводи искорак из строго формалистички или иманентистички схваћене књижевне творевине, Милошевић користи једно убедљиво поређење, које се може читати и као сликовита, трансдисциплинарна аналогија између природних и хуманистичких наука. Поред тога, у овом мало дужем одломку добићемо још једанпут пластично објашњење зашто је Милошевићева варијанта структурализма најподеснија да образложи парадоксалну природу негативног јунака:

Једно грубо, али тачно упоређење помоћи ће нам да сликовитије и прецизније изразимо ову мисао о односу вредносних и структуралних фактора. Светлост која осветљава неки предмет или неко људско биће, свакако је узрок чињенице да су тај предмет, или то људско биће осветљени. Међутим интензитет овог осветљења има свој разлог у јачини светлосног извора. Јачина светлосног извора одлучује о томе хоће ли се и у којој ће се мери нешто добро видети.

Слично стоје ствари и са односом вредносних и структуралних чињилаца. Ови први, својим простим присуством одлучују о томе хоће ли уопште један негативан јунак имати неки, било какав, аксиолошки интензитет. Али о степену тог интензитета одлучују они фактори који спадају у сферу структуре књижевног дела, тј. о степену тог интензитета одлучују место и распоред вредносних карактеристика појединих Негативанх јунака у склопу одговарајуће књижевне целине. А заправо од тога зависи хоће ли се читалац загрејати за неког негативног литерарног хероја, као што од интензитета једног светлосног извора зависи хоће ли један објекат бити осветљен како ваља. Само се на тај начин може протумачити чињеница да нас један Негативан јунак као што је Раскољников, далеко више привлачи од једног позитивног хероја какав је Хорас Бенбоу (Милошевић 1965: 193–194).

Ако ћемо колоквијално да парафразирамо овај одломак, према Милошевићу, ништа у књижевности и животу није црно-бело. Или „филозофскије“ речено, парадокс негативног књижевног јунака чини нас аксиолошким скептицима, и указује на то, попут *Књије ирройведникове*, да се „чисто“ с геометријском прецизношћу не може одвојити од „нечистога“ (Милошевић 1965: 212).

Тиме Милошевић изриче и своју „коначну“, „позитивну“ поруку која наравно лежи у негативном указивању на опасности од сваког догматског става, и залагању – мало слободније теоријски

казано – за либералну или скептичну епистемологију. И сâм Попер такође, на крају *Лоџике научној открића*, лепо сажима *критичку* и *антидогматску*, а могло би се опет додати и *либералну* потку своје епистемологије у *иџрајању*:

Стари научни идеал *epistēmē* – апсолутно извесног знања које се може демонстрирати – показало се да представља једног идола. Захтев за научном објективношћу чини неизбежним да сваки научни исказ мора да остане *заувек њродни*. Он може стварно да буде поткрепљен, али је свака поткрепљеност релативна у односу на друге исказе који су увек пробни. Само у нашим субјективним искуствима уверености, у нашој субјективној вери, можемо да будемо „апсолутно сигурни“. [...] Погрешно гледање на науку издаје се тиме што упорно тежи да буде у праву; јер, није *њоседовање* знања, *њоседовање* неоториве истине то што неког чини човеком од науке, већ његово упорно и безобзирно критичко *иџрајање* за истином (Попер 1973: 308).

Сасвим у складу с Поперовим епистемолошким антидогматизмом, Никола Милошевић био је несклон, како је приметила Јасмина Лукић, гносеолошком оптимизму и апсолутизацијама било које врсте, према којима би било могуће „свестрано и свеобухватно сазнање“. Српски филозоф и теоретичар књижевности не верује у једноставне, непорициве истине, ни изван књижевности ни у књижевности, и увек даје предност трагању за нијансама (Лукић 1984). Он се залаже за паскаловски „дух финесе“, а против догматских крајности било које филозофско-теоријске оријентације (Милошевић 1980: 362–363). Овакву „умерену“ методолошку оптику Милошевић ће касније подробно разрадити кроз идеју филозофије диференције. Антидогматској епистемологији у прилог иде и позитивна улога „духа критике“ који врши корекције догматизму и тоталитаризму тендирајућих хипотеза. Овај либералистички дух „проветрава“ и Поперу и Милошевићеву епистемологију како би их учинио што је више могуће рационално дохватљивим или институционално применљивијим. Под благотворним дејством филозофске критике и полемике и сâм је Милошевић био целим својим и списатељским и јавним бићем. У томе је, поред осталог, један од највидљивијих израза духа научне финесе, у ходу корак по корак, или – могло би се додати инспирисано француским новим историчарима – у научном напретку дугог трајања који се огледа кроз поперовски *критички* и *реформски*, а не *догматски* и *револуционарни* лик научног открића.

ЛИТЕРАТУРА

- Грубачић, Слободан. „Сетна споменица“. *Дух и разумевање: Николи Милошевићу у сјомен*. Приредили Слободан Грубачић и Јован Делић. Београд: Филолошки факултет, 2008. 11–13.
- Делић, Јован. „Један је Никола Милошевић“. *Никола Милошевић: Тумач људске природе и судбине*. Приредио Живота Ивановић. Београд: Просвета, 2017. 55–60.
- Лакићевић, Драган Д. „Филозофија критичког рационализма Карла Попера“. Карл Р. Попер. *Претходна вавке и њодујања: Раси научної знања*. Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2002. 5–18.
- Ломпар, Мило. *Неде на граници филозофије и литературе: О књижевној херменеутици Николе Милошевића*. Београд: Службени гласник, 2009.
- Лукић, Јасмина. „Актуелност проблематике Нејативної јунака“. *Књижевна реч* 236 (25. 6. 1984): 1.
- Марић, Илија. *Филозофска делта: Оледи о савременим српским филозофима*. Београд: Plato books, 2009.
- Милошевић, Никола. *Нејативан јунак*. Београд: „Вук Караџић“, 1965.
- Милошевић, Никола. *Филозофија структурализма*. Београд: БИГЗ, 1980.
- Новаковић, Станиша. „Методолошка и филозофска гледишта Карла Попера“. Карл Попер. *Лоика научної ојкрића*. Београд: Нолит, 1973. 11–39.
- Олах, Кристијан. „Филозофска антропологија Николе Милошевића“. *Зборник Мајнице српске за књижевности и језик* 65 (2017): 979–999.
- Пауновић, Зоран. „Парадокс негативног јунака у лику Набоковљевог Хамберта“. *Дух и разумевање: Николи Милошевићу у сјомен*. Приредили Слободан Грубачић и Јован Делић. Београд: Филолошки факултет, 2008. 233–239.
- Перишић, Игор. *Ујоија смеха: Видови комике и смеха у романима Мртве душе Николаја Гојоља, Уликс Џејмса Џојса и Златно руно Борислава Пекића*. Београд: Службени гласник, 2013.
- Попер, Карл. *Лоика научної ојкрића*. Превео Станиша Новаковић. Београд: Нолит, 1973.
- Попер, Карл Р. *У трајању за бољим светиом*. Превео Драган Д. Лакићевић. Београд: Paideia, 1999.
- Попер, Карл Р. *Претходна вавке и њодујања: Раси научної знања*. Превео Драган Д. Лакићевић. Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2002.

*The Importance of Negativan Junak for Literary Theory:
Nikola Milošević and Karl Popper*

Summary

Considering Nikola Milošević never wrote about the connection between his own literary-theoretical methodology and Karl Popper's theory of knowledge, this paper aims to investigate the explicitly subtle but implicitly strong concurrence between the two.

Milošević's study *Negativan junak* [A Negative Hero] appeared when structuralism was blooming, and was itself written in a mostly empirical vein. This makes it a suitable candidate for investigating the extent to which the philosophical epistemology of Karl Popper, who believed in empirical foundations of both sciences and humanities, could be implemented into literary theory.

Milošević first considers pros and cons of various theoretical approaches and schools of thought when it comes to investigating the paradoxical nature of the negative hero. Milošević then offers a hypothesis that a somewhat modified structuralist method would be the most suitable, which he follows with a set of methodological instructions, in a Popperian vein. Using a deductive starting point, itself inspired by Popper's scientific epistemology, we conclude that this thesis withstands empirical testing and requires only minimal correction. We also touch upon the issue of whether the liberal political philosophy, espoused by both Popper and Milošević for the better part of their respective careers, was necessarily linked to their scientific methodologies, or their being against dogmatism and totalitarianism in general and for finesse in every hermeneutic operation. Supporting the claim that there was indeed a link is the fact that both thinkers pointed to the positive role of the "spirit of criticism", which provides a corrective for hypotheses that tend towards dogmatism and totalitarianism. This spirit acts as a feedback loop, "airing out" both Popper's and Milošević's epistemologies, making them rationally conceivable as well as institutionally applicable.

Keywords: Nikola Milošević, Karl Popper, scientific epistemology, literary theory, theory of literature, structuralism, empiricism, liberalism, negative hero

Примљено: 6. 3. 2019.

Прихваћено: 15. 10. 2019.